

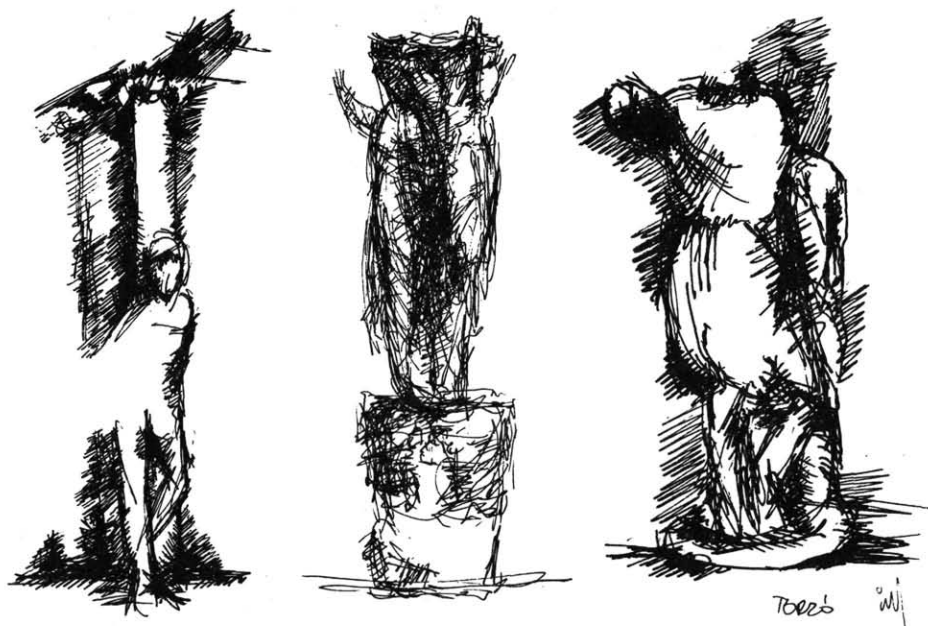
A hangos olvasás szükségességéről

Jól tudom, hogy a címben elhangzottak fontosságát minden gyakorló tanár érzi. Ezért előadásom célja pusztán az lehet csak, hogy a hangos olvasás – szak-tárgytól független – tudatos, naponkénti gyakorlásra ösztönözzön. Hogy miért? Főiskolai tanításom során megdöbbenve figyeltem fel arra a – felesleges szegyen-érzettel, szemérmességgel, „nem vagyok előadóművész”-féle szabadkozással kísért – magyarázatra, mellyel a leendő magyartanár igyekezett a bemutató olvasás elől kitérni. Az idevezető okokat most nem keresem, hiszen azokkal a pályán lévők nap mint nap találkoznak: rengeteg az írásbeli megmértetés, a megtanítandó anyagot épphogy el lehet végezni, no és végül: mivel racionális világunkban a humán tárgyak „hasznosság nélküliségük” miatt háttérbe szorultak, az ilyen típusú fakultációk is keveseket vonzanak. Az idő szűkössége miatt most inkább valamiféle hadállásokat próbálok felállítani: múltbeli példákban magkapaszkodva, jónak vélt ötleteket megtalálva, a magyar beszéd védelméért, az elhangzó mű hallgatásának pusztá gyönyörűségéért.

Mielőtt azonban bármiféle helytelen következtetést sugallnék, sietek leszögezni: megvan a néma olvasásnak is a létjogosultsága! De tudomásul kell vennünk azt a 16. századtól – s elég szűken határoztam meg a kezdő századot, mivel most csak a magyar irodalomra gondolok – napjainkig érő írói szándékot, amely az adott mű létrehozásakor annak hangzóságára is épített. S érzékeny, belső hallása csak annak a felnőtt olvasónak alakult ki, akiben ezt a hallást gyermekkorban artikulált, értelmes beszéddel képezték ki. Mint ahogy a néma kottaolvasás képessége / élvezése az átlagembernél csak többéves hangos éneklés után várható el! (Zárójelben utalok arra, hogy *Pázmány Péter* mintegy másfélezer prédikációt készített el, a gyermek *Mozart* naponta több órán át gyakorolt, mielőtt teljes vértetben nagyközönség elé léptek. A belső hallás fejlesztése azonban – amihez a felnőtt olvasó esetleg már eljutott – nemcsak a zseniknél volna követelmény! *Comenius* írja: „Senki sem tehet arról, hogy milyen értelmi képesség jut számára osztályrészül... Az azonban már a mi hatalmunkban van, hogy ne engedjük meg azt, hogy ezen tükrünket por homályosítsa el, és beárnyékolja fényességét.”)

Irodalomtörténeti tanulmányainkból ismeretes, hogy a magyar nyelvű irodalom kialakulásának kezdeti időszakában – mivel sokan nem tudtak írni-olvasni – a papoknak és általában a felolvasni tudóknak az írott szövegek tolmácsolásában is nagyobb szerep jutott. A kor szerzőinek tehát ugyancsak oda kellett figyelniük a hallgatóságukra. Nemcsak értelmükre, hanem érzelmükre is hatni akartak – többek közt a hangzással.

Ritoókné Szalay Ágnes és *Nemeskürty István* érdekes megfigyeléseket tett egy-egy tanulmányban a 16. századi Magyarország olvasmányairól és közönségéről. *Nemeskürty* idézi *Bornemisza Péter*nek a nagyszombati tanácshoz írt leveléből az alábbi: „Írtam én is egy postillát, kibe ez szokott evangéliumokat nagy hüen és oly nyilván megmagyaráztam, hogy akármel falubeli parasztság is könnyen meg-

Tócsa '01

értheti, kit ezért is mieltem, hogy csak egy gyermek olvasására is sokat tanulhasanak.” Ebben a nyilatkozatban – írja Nemeskürty – az is figyelemre méltó, hogy Bornemisza már arra számít: minden családban, „akármel faluban” akad legalább egy olvasni tudó gyermek, aki a család tagjának felolvashat.”

A közös olvasmány élménye a 16. századtól kezdve a 20. század közepéig még működő falusi gazdakörökig stb. jól kitapintható. Tanítási óráinkon (például kortörténeti bevezető órán stb.) néha talán meggyőzőbb – érzelmileg jobban köthető – volna a lexikális adatok közlésénél egykorú, esetleg kevésbé ismert művekből felolvasni. Az adott történelmi korszak élettel telhetne meg szuggesztíven megfogalmazott írásoktól. A szöveg ereje – ha mi magunk is fontosnak látjuk ezt a fajta múltidézt – hatni fog!

Hogy kikre gondolok? Bárkire, aki jó író, jó költő volt! Csak tallóztatva sorolom: legendáriumunk gyönyörű fordításban olvasható remekeire, *Pázmány Péter*, *Gyöngyösi István*, *Faludi Ferenc*, *Ányos Pál* ... *Móra Ferenc*, *Sinka István* műveire. Talán, ha házi használatra összeállított irodalmi antológiánkba ők is bekerülhetnének egy-egy felolvasás erejéig, nagyobb reményünk lehetne elhittetni, hogy a magyar irodalom (latin és magyar nyelvűségével) kezdetektől jelen volt az európai irodalomban. Milyen jó volna, ha például Bornemisza Péter „Bölcsődala”, irodalmunk első bölcsődala ugyanolyan természetességgel kapna létjogosultságot tankönyveinkben, mint az ókori klasszikus irodalom!

E bevezetőben felvetett gondolatokat a későbbiekben szeretném olyan költői, poétikaelméleti, vagy nevelélméleti művekkel igazolni (főleg a 16–18. századi példákra támaszkodva), melyek hitelt érdemlő tanúsággal szolgálhatnak. Álljon itt először Girolamo Vida költőtársainak adott jó tanácsa a reneszánsz korból: „Költőtől nem elég, ha a sort valahogy kifaragja / S tisztán, értelmes szókkal jelölendi a dolgot: / Megfelelőbb hangzás kísérje a műben a tárgyat, / Hanggal utá-

nozzák szint' azt, amiről daluk szól; / Alkalmos szókkal, keresett hangjával a versnek. / Más-más jellemet adj mintegy valamennyi sorodnak: / Gyors, suhogó léptű az egyik sor, alig mozdul a sebes szárny; / Érdes szikláról ha beszélsz, ne legyen finom a vers, / Hogyha pedig vidám tárgyad, legyen olyan a vers is, / Hangozzék vígan szaporázva fülünkbe menetje.”

Komlowszki Tibor irodalomtörténésznek 1992-ben jelent meg egy kötete „A Balassi-vers karakteré”-ről. A kötet indító fejezete a Balassi-versek szöveghangzásának alakulásáról szól. Balassi korai költeményeiről azt olvashatjuk, hogy „hagyományos énekverset ír ... [ekkor] még nem törekedett arra, hogy a versszöveg hangzásélményt is nyújtson a hallgatónak/olvasónak. Ezt a versek ad notam jelzéseiben megadott dallamok hivatottak biztosítani.” Ez annyit jelent, hogy a 16. századig a szövegek jelentős részének a beszéddel való tolmácsolása biztosítva volt: vagy mert énekelve terjedtek (pl. zsolnárok, históriás énekek, ad notam jelzésű versek), vagy mert az egyházak liturgiájában felolvasva/elmondva hangoztak el. Nem véletlen, hogy a hangosan mondott (egyedüli és közösen végzett) imádkozásnak fontos szerep jutott a vallásos ember életében. 16–18. századi magyar nyelvű prédikációsköteteink jó részét is nem az olvasónak, hanem a hallgatónak, vagyis az istentiszteleten résztvevőknek szánták.

Komlowszki tanulmánya azonban (*Horváth János, Klaniczay Tibor* és mások megállapításait alátámasztva) summáz még valami lényegeset Balassi késői költészetéről: „... a Balassi-versben észrevehetően egyre határozottabban növekszik a szövegben az ún. zenei formák, sajátosságok (ritmus, hanglejtés, hangfestés), általában a hangzás szerepe. Balassiban ekkortájt tudatosul, hogy a versnek nem csupán logikai síkon felfogható jelentésének kell lennie, de hangzásélményt is kell nyújtania.” Balassi tehát költészetének késői szakaszában már nem elégedett meg egy ismert – magyar, török, lengyel, olasz – dallam ritmusára írt szöveggel, hanem tudatosan törekedett (dallam nélkül is) a jó hangzóságra.

S hogy mennyire jelen van ez az írói szándék később is, arra – szűrőpróbaszerűen – két példát említek. *Weöres Sándor* költő-portrékat felvillantó kötetében, a Három veréb hat szemmel-ben *Dayka Gábor*ról így ír: „Dayka lírája a magyar verszengés teljes átalakulása... Vörösmarty, mihelyt túlnőtt Virág és Berzsenyi klasszikus iskoláján, talán tőle tanult legtöbbet: olvatag-szó-zenét... A 'Titkos bú' olyan lágy hangzású, mintha olaszul dalolna. Csak tartalmára nem szabad figyelni: annyi az ah, sóhaj, könny, bú, hogy a mondanivalóját elereszthetjük a fülünk mellett.”

Berzsenyi Dániel Poétai harmonistika című munkájának XVIII. fejezetében ezt olvassuk: „Harmóniába hozza a poéta tárgyaival a beszédet akkor, midőn stílusát tárgyai természetéhez alkalmazza... Kiterjed ezen harmóniázat még a beszéd külhangjaira is, úgyhogy a poéta, valamennyire csak a nyelv természete engedi, a gyengébb érzelmekhez és szebb tárgyakhoz lágyabb és szebb hangú szavakat válogat, a zordonabb tárgyakhoz pedig keményebb hangúakat. Ami azonban itt csak oly föltétel alatt legyen mondva, hogy a poéta ezt csak annyiban kövesse, amennyiben a beszéd lelkének sérelme nélkül követheti; egyébiránt pedig a külhangnak a belsőt föl ne áldozza. Mert ha tárgy lelkét legszebben kiejtő szavak helyett a külhang kedvéért helytelenebb értelményűeket választ, akkor sokkal többet vesz, mint nyer, mert a poézis csakugyan a szavak lelkében van, nem pedig azok hangjában.”

A hallgatóban/olvasóban a „vers-zengés”-re, a vers „külhangjá”-ra való érzékenységet az iskolai oktatásban nagy szerepet játszó poétikai-retorikai képzés a 20. századig biztosította. Ez az oktatás nem korlátozódott a magyar irodalmi órákra! A poétikai-retorikai képzést a latin auktorok tanulmányozása és a mai-nál lényegesen több magyar és idegen nyelvű memoriter megtanulandó szöveg is támogatta. Az utóbbi évtizedekben mindezek teljesen az oktatás peremére kerültek.

Comenius, a 17. század nagy nevelője nemrég ismét kiadott *Didactica magna* című könyvében nagyon átgondolt lépéseket tanácsol a tanítványaiért felelősséget érző tanárnak az írás-olvasás okos tanításához. Megfontolásuk különösen az alsó tagozaton volna hasznos. Hadd idézzek belőlük: „A könyvek címe is olyan legyen, hogy kedvességével magához vonzza az ifjúságot, egyúttal találóan ki is fejezze mindazt, amit tartalmaz.” Amennyiben írásbeli munkát, tollbamondást ellenőrzünk, „parancsoljuk meg, hogy egyik-másik vagy szükség esetén többen is, olvassák fel az írásbeli feladatot, tiszta tagolt szóval, világosan megnevezve az írásjeleket is, a többiek pedig javítsák ki, saját füzeteikbe nézve.” Az ellenőrzésnek ezzel a módjával a szöveghangzás nemcsak érzelmileg, hanem értelmileg is megerősítheti az ismereteket. 16 év feletti fiataloknál figyelhető meg, hogy mennyire kikopik feleleteikből az irodalmi mű élményszerű értelmezése, bemutatása. Ennek gyökerei nemcsak a hatalmas mennyiségű kötelező olvasmányban leledzenek, és nem is csak abban, hogy gyakran előbb olvassák el a szakirodalmat, mint magát a művet! Mi magunk vagyunk a hiba forrásai akkor, amikor a dráma- és regényirodalom hosszú sorát – bízva 10–18 éves tanulóink értelmi képességében, és persze nem ok nélkül – otthon olvastatjuk el, hogy magán az irodalomórán irodalomtörténeti ismeretekkel, a műelemzésre vonatkozó kérdésekkel tárgyhassuk tudásukat. A magyarszakos hallgatónál már az ellen a tudományosnak vélt felfogás ellen kell hadakozni, hogy dolgozataikban a szépirodalom ismertetése fontosabb magánál a műnél. Mert ilyenkor a szépirodalmi alkotás szövegi megidézése, netán önálló kérdésekkel való megközelítése csak marginális megjegyzésként juthat némi szerephez.

Már az általános iskola felső tagozatában megfigyelhetjük – hacsak a tanár nem szívfósan következetes a korrigálásban –, hogy a tanulók egyszeri szövegolvasás után milyen szívesen beszélnek szövegidézés nélkül – akár az óra 45 percén keresztül – pl. a mű képi rétegeiről, a szerző jellemformáló erejéről, vagy akár stilisztikai kérdésekről is. Ezek után nem lepődhetünk meg igazán, hogy a magyarszakosok körében miért olyan közkedvelt a „100 híres regény”-féle feldolgozási mód! Jó szövegismeret, memoriter tudás, érzelmi kötődés nélkül nem várhatunk többet felszínes beszélgetésnél.

19–20. századi diáktársaságok jegyzőkönyveit olvasgatva visszatérő napirendi ponton akad meg szemünk: az irodalmi mű (egy vagy több) felolvasásán, szavalat meghallgatásán, s az ezt követő vitán. Az olvasni szerető diákok önkéntelenül is jó módszert választottak a mű befogadására. De gondoljunk a diákszínjátászás évszázadokon átívelő hagyományára! Magyarországon több ezer példát tudnánk – szöveggel vagy utalással felsorakoztatni. És valószínű, hogy az a diák, aki évről évre hallgatóként, vagy szereplőként a színjátékkal találkozott, könnyebben vette kezébe a tollat fogalmazás írásakor, ha elképzelt dialógust, drámai jelenetet, vagy jellemet kellett megformálnia.

Elgondolkodva kérдем: nem többet nyerünk-e – akár idővesztéssel is – azáltal, hogy a megismerendő művet, terjedelemtől függetlenül, inkább felolvastatjuk, mint elolvastatjuk? (Ma is élénken élnek emlékezetemben azok a középiskolai magyarórák, melyeken a drámákat osztály-szereposztással, felvonásról felvonásra előadtuk, értelmeztük, a súlyponti gondolatokat többször átgondolva memoriter megtanultuk.)

Benedek Marcell írja „Az olvasás művészeté”-ben: „Az olvasás művésze az, akiben a megformálás adományán kívül minden megvan, ami az író íróvá teszi.” Ahhoz, hogy minél több ember válhasson ilyen művésszé, valamennyi lehetőséget meg kell ragadnunk! *Hársing Lajos, M. Boda Edit, Hernádi Sándor, Engloner Zsuzsa, Pásztor Bertalan* ötletei, az újonnan megjelenő tankönyvcsaládok, játékos olvasónapló készítésére ösztönző művek kínálják a jobbnál jobb gyakorlati példákat. A mechanikusan végzett feladatokat, a kötelességből elolvasott könyveket, a memoriter ismeretre csak érdemjeggyel való ösztönzést tudatosan el kell felejtenünk! Állítsunk össze magunknak az előbb idézett szerzők műveiből példatárat, hogy játékkal, jól kipróbált fogásokkal is belopjuk óráinkba a könyv szeretetét!

Összegzésül: Az olvasás alapjait alsó tagozatban lehet és kell lerakni! Ennek egyik gyakorlási módja lehet: a naponkénti tudatosan megtervezett hangos olvasás, tanár és diák részéről egyaránt. S mivel a szövegértő olvasást egyetlen tantárgy sem nélkülözheti, ezért felső tagozatban sem tanácsos az idő sürgetésének engedve néma olvasással kiszorítani a hangos olvasást, melynek segítségével nemcsak az értelmet tápláljuk, hanem a lelket is, nem feledkezve meg a szépirodalom katarzist kiváltó élményéről sem. Ez utóbbihoz talán éppen a közös, hangos olvasással juthat el az a tanuló is, aki esetleg nem szívesen olvas. Az írói szándék így nyerhet tőlünk sokat jelentő támogatást alsó tagozattól az egyetemi évek befejezéséig tartó oktatásunkban.

Hubert Ildikó

(Elhangzott a HUNRA 1994. októberi konferenciáján.)

A felolvasás jelentősége a gyermek nyelvi fejlődésében

Az 1970-es évek elején végzett nemzetközi összehasonlító vizsgálatok adatai szerint a magyar gyerekek olvasási technikája igen gyenge. A hazai kutatások felszínre hozták például, hogy a 14–18 éves korosztály 40–45%-át magában foglaló szakmunkástanulók harmada komoly olvasási problémákkal küzd. „Milyen hatásfokkal nevelnek tehát általános iskoláink az anyanyelv és az irodalom szeretetére, értésére?” – teszi fel a kérdést egyik tanulmányában Nagy Attila. És ugyanilyen joggal vetődik fel az a kérdés is, hogy milyen hatásfokkal ösztönöz ugyanerre az iskolai évek előtt és alatt a szülői ház.

Szintén ebben a tanulmányban olvashatunk egy 1988-ban készült vizsgálatról, melynek keretében Kelet- és Nyugat-Magyarország egy-egy megyéjében 120-120

gyereket kérdeztek olvasási szokásairól. A kérdezők, tudván, hogy a „gyerekek olvasási kedve, érdeklődése, szokásai döntően a szülői házban látott, az identifikációs kulcsszemélyiségektől átvett, több generációs minták átöröklése révén alakul ki” külön figyelmet fordítottak a szülőkre, mint olvasmány-közvetítőkre. Kiderült, hogy még a „jobb” megyében is a gyerekek 30–50%-ának ritkán vagy soha nem olvasnak mesét a szülők, és csak 46%-ával beszélgetnek könyvekről.

Az olvasás presztízsét vizsgálva a gyerekek szabadidős tevékenységében arra az eredményre jutottak, hogy a leggyakoribb iskolán kívüli tevékenység a tévé-nézés, míg a szépirodalom olvasása a 6., az ismeretközlő irodalom olvasása a 15., az újságotolvasás a 17. helyen áll. A televíziózás térhódításaa 60-as évek második fele óta tart, s napjainkban sem ért véget; a tanulmány sajnálattal állapítja meg, hogy a prognózisok szerint a jövőben sem várható javulás. 1981–82-es hazai adatok szerint egy átlagos 9–11 éves kiskamasz 2-3 órát tévézik naponta. Elriasztó példaként lebegjen szemünk előtt, hogy az Egyesült Államokban 2 millió 11 alatti gyermek éjfélig nézi a műsort. Mi egyetlen dolgot tehetünk: a tévé-nézéssel szemben egyenértékű „árut” kell kínálnunk gyermekeinknek; meg kell ismertetni őket az olvasás ízeivel, és születésüktől fogva kell olvasóvá nevelnünk őket.

Mi lehet az a módszer, ami segíthetne? Hogyan lehetne a gyerekekkel megszerettetni a könyveket, az olvasást, és hogyan tudnának könnyebben és jobban megtanulni olvasni?

„Ha rávehetnénk a szülőket arra, hogy óvodás korú gyermekeiknek 15 percet olvassanak fel naponta, forradalmasíthatnánk az iskolát.” Ez *Jim Trelease* könyvének mottója. Könyve a felolvasás miéértjének és mikéntjének külföldön már klasszikussá vált kalauza, amire a magyar érdeklődőknek sem kell már sokat várniuk, hiszen igazi hiánypótló munkaként készül a magyar fordítás is.

Jim Trelease könyvében a következő megoldást ajánlja az előbb felvetett kérdésekre: olvassunk fel rendszeresen gyermekeinknek óvodás korban vagy már előbb is, és így az iskolában könnyebben tanulnak majd meg olvasni, és több szeretettel, érdeklődéssel fordulnak a könyvek felé.

Az elmúlt évtizedekben azok a külföldi tanulmányok, amelyek a korai olvasókkal, illetőleg a sikeres iskolai olvasókkal foglalkoztak, négy tényezőt jelöltek meg, csaknem minden már korán olvasó gyermek környezetében:

- otthon széles választéka található a nyomtatott anyagoknak, könyveknek, újságoknak, magazinoknak;
- a papír és a toll, ceruza elérhető a gyermekek számára; firkálásból és rajzolásból fejlődik ki majd az érdeklődés a tárgyak és az abc betűinek lemásolása iránt;
- a szülők dicsérik a gyermekek írására és olvasására való törekvéseit, gyakran viszik őket könyvtárba, könyveket vesznek, s kirakják rajzaikat látható helyre a lakásban.

A leggyakrabban idézett tényező azonban a következő: a gyerekeknek rendszeresen felolvasnak; a hangos olvasás nemcsak a könyvekre vonatkozik, hanem hirdetőtáblákra, kirakati feliratokra, autókon lévő jelekre stb. is. Tehát valószínűleg nincs jobb mód felkelteni a gyerekek érdeklődését a olvasás, a könyvek iránt, mint ha mi magunk kezdünk el felolvasni nekik. Hibázunk, ha csak akkor próbáljuk meg a gyermekek érdeklődését felkelteni a könyvek iránt, amikor az iskolában már elkezdődik a formális olvasástanítás. Nem szabad, hogy a köny-

vekkal való rendszeres találkozás az olvasás órán történjen először. A szülők már otthon megalapozhatnak egy pozitív beállítottságot az olvasás iránt, azzal, hogy mind az ő, mind a gyermekeik életében fontos szerepet kap a könyv. Nem szabad elfeledkeznünk arról, hogy nem olvasni kell megtanítanunk őket, hanem a vágyat kell elültetnünk bennük az iránt, hogy olvasni akarjanak. Ennek kiváló eszköze a felolvasás. Előnyeit röviden a következőkben lehet összefoglalni:

- fejleszti a gyermek érzelmvilágát, és a közös „kalandok” megosztása megerősíti a mesélő iránti kapcsolataiban;
- fantáziáját mozgásba hozza, megalapozza a kreatív képzeletet;
- előmozdítja nyelvi képességeinek fejlődését;
- fejleszti koncentrációs képességeit, hosszabb ideig és intenzívebben tud majd figyelni;
- könnyebben és gyorsabban tanul meg olvasni;
- felismeri, hogy az olvasás élete egyik kellemes foglalatossága, és hogy a könyvek iránti szeretet egy egész életen át elkísérheti.

Az első évek fontossága, a nyelvi alapozás

Arra a kérdésre, hogy a felolvasást mikor kezdjük el, válaszként nem lehet egyetlen időpontot megjelölni. A legmegfelelőbb pillanat attól kezdve adott, ahogy a kisbaba megszületik. Valójában sok türelemmel és „rászoktató” képességgel sokkal idősebb gyerekeknél is lehet eredményeket elérni. Az első néhány év fekteti le az alapját az egész komplex nyelvi fejlődésnek. Életének legelső hónapjaiban a csecsemő nem érti még ugyan, hogy mit olvasnak neki, de a lényeg az, hogy hozzászoktassák a hangokhoz és a könyvekhez.

A gyerekek a nyelvet hallás és beszéd útján sajátítják el. Minél gazdagabb a nyelvi környezet, annál gazdagabb lesz a nyelv is, amit megtanul. Három éves

korára a legtöbb gyerek annak a nyelvnek legnagyobb részét megérti, amit hátralevő életében a mindennapi beszélgetések során használni fog. Azt se felejtjük el, hogy 5 éves korára egy gyerek már intelligenciájának felével rendelkezik. Ennek a hatalmas fejlődésnek az az oka, hogy egy kisgyerek ebben a korban utánoz legintenzívebben. Ez egyike legelső tanulási módszereinek. Azt utánozza, amit hall és lát. Mindezeket figyelembe véve megérthetjük, hogy a gyerekek első 5 éve ebből a szempontból milyen jelentős. A szülőknek és más kisgyerekekkel foglalkozó felnőtteknek tudniuk kell, milyen fontos, hogy gondoskodjanak számukra a nyelvi élmények, tapasztalatok sokaságáról a dalok, a mondókák, a versikék, a mesemondás, a felolvasás segítségével. Az irodalom világa nyelvi gazdagságot kínál fel a gyerekeknek. A nyelvet úgy fogják beszélni, ahogy hallják. Ha a tévébeszéd szegényes szókincsét hallgatják nap mint nap, akkor azt; ha az irodalom pontos, értelmes, színes, érzelem- és jelentésgazdag nyelvezetét, akkor azt.

Az első könyvélmények

Az első pár év a nyelvi fejlődés szempontjából tehát döntően meghatározó. Ezeknek az éveknek a könyvélményeit a képeskönyvek adják. Miközben felolvassuk nekik, vagy a képekről beszélgetnek velük, fejlődik szókincsük. A képeskönyvek segítenek abban, hogy jelentést adjanak az egyre több ismert szónak, és a gyerekek szeretik is néven nevezni azt, amit már ismernek. Ehhez a tanuláshoz kiválóak az olyan képeskönyvek, amik egy-egy témakörrel foglalkoznak. Pl.: háziállatokkal, testrészekkel, öltözködéssel, vásárlással stb. A gyerekek szeretnek játszani a szavakkal, újra és újra ismétlik őket, versikéket és találókérdéseket gyártanak, énekelnek, nem létező szavakat és mondatokat találnak ki. Azok a gyerekek, akik nem fedezik fel a nyelvi játékok örömeit, sokkal inkább küszködnek az olvasástanulással, hiszen a tanulás megkívánja, hogy játszunk a nyelvvel, új hangzásokat, szavakat próbáljunk ki.

A gyermekversek, gyermekdalok a legalkalmasabbak arra, hogy a fenti lehetőségeket valóra váltsuk. A mesemondó szavakkal „dolgozik”. Azok hangzása, az a mód, ahogy egymás mellé illeszti őket, kellemes a fülnek, és formálja a nyelvet. A 2-3 évesek élvezik és felelgetnek is a versekre, rímekre, ritmusra, a halandzsza szavakra. Mivel a passzív hallgatás nem segíti elő annyira a nyelvi fejlődést, a felnőtteknek olyan élményt kell nyújtaniuk, ami motiválja a gyerekeket, hogy ők is aktívan csatlakozzanak a mondókákhoz, versikékhez. Amikor már elég jól ismernek ezekből egy-egyét, segíthetnek a felnőtteknek a verset befejezni, vagy éppenséggel a „véletlenül” kimaradt szavakat pótolni. Lehet rossz szavakat is elhelyezni a versike felolvasása közben és hagyni, hogy ők javítsák ki. A gyerekek különösen élvezik ezt a feladatot, akkor, amikor a nagy, színes illusztrációkkal teli könyvben tudják megmutatni, mi az, amit rosszul mondtunk.

A képzeletet és a szókincset fejlesztik az ún. szónélküli könyvek is. Ezek arra ösztönzik a gyerekeket, hogy a képekre mutogatva megtanulják az egyes tárgyak nevét, illetőleg, hogy saját szavaikkal meséljenek arról, amit a képen látnak.

Az angol anyanyelvű gyerekek az előbbieken említett mondókákat, versikéket a már klasszikus képeskönyvből, a Mother Goose-ból ismerhetik meg. Ez a könyv nagy méretével, színes, vidám képeivel, egyszerű, ritmikus, mulatságos ver-

seivel valóságos aranybánya a gyerekek számára. Sajnos a magyar gyerekeknek kevés ilyen könyv áll rendelkezésükre. Igazából nem tartalmi hiánytól szenvedünk, hiszen kitűnő magyar gyerekversek születtek és születnek, hanem ezeknek a versikéknek, mondókáknak minél nagyobb méretű, minél nagyobb, színesebb képekkel illusztrált kiadása hiányzik. Ennek ellenére nem szabad elfelejtenünk a magyar klasszikus gyerekversekről. Álljon itt ezekből néhány, természetesen a teljesség igénye nélkül, melyek alkalmasak arra, hogy egész kicsi gyerekeknek olvassuk fel őket.

– Antanténusz: mondókák és tréfás versek. Cini-cini muzsika: óvodások verses-könyve. Mindkét könyv több kiadást megért már Bálint Endre illusztrációjával.

– Nemes-Nagy Ágnes: Szökőkút (Bp., Móra, 1984.)

– Weöres Sándor: Ha a világ rigó lenne. Különösen jónak tartom a bratislavai negyedik kiadást (1992.), ami leginkább megfelel a fentebb említett követelményeknek.

Az újabb kiadású könyvek közül a következőket érdemes megemlíteni:

– Mondókáskönyv (Bp., Dunakanyar, 1993.). Ezt a remek válogatást színes rajzok díszítik, s külön érdem, hogy a kiadó nagy alakban jelentette meg a könyvet.

– A bohóc köszöntője: kedvenc versem, kedvenc rajzom (Bp., Móra, 1992.). Külön érdekessége ennek a könyvnek, hogy gyerekek illusztrálták kedvenc verseiket.

– Titkos út (Mágus, 1994.). A Tóth Emőke által válogatott gyűjtemény eredménye, hogy a már ismert szerzők mellett fiatal költőktől is válogat. Sajnos, színes illusztrációkat egyáltalán nem tartalmaz.

A felolvasás gyakorlata

Az első elért eredmények megtartása és továbbfejlesztése érdekében a későbbiekben is a legmegfelelőbb irodalmat kell kiválasztanunk, gondosan előkészítenünk és örömmel felolvasnunk.

A könyvek kiválasztása: Az élvezetes és értékes felolvasás alapja a jó mese. A kiválasztásnál három tényezőt kell figyelembe vennünk, mégpedig a felolvasás három „szereplőjét”: a felolvasó felnőttet, a hallgató gyermeket és a könyvet, amiből felolvasunk.

Amikor a könyvtárban vagy a könyvesboltban böngészünk, olyan történeteket keresünk, amelyek valószínűleg olyan értékeket közvetítenek, amelyek összhangban vannak saját értékrendszerünkkel. Ezeket az értékeket gyermekeinknek is át akarjuk adni. Máskor olyan meséket választunk, amelyeket gyermekkorunkban mi is szívesen hallgattunk. A mesélő, a felolvasó a könyvből veszi a mesét és életet lehel belé. Ez nem lehetséges anélkül, hogy ne jelentsen valamit annak, aki meséli, mert a gyerekek megérik, ha valaki hamis érzéseket táplál a történet iránt.

A gyerekek szempontjából figyelembe kell venni mindenekelőtt a korukat, a szükségleteiket (félelmeiket, vágyaikat stb.) ahhoz, hogy tudjuk, milyen hatással lehet rájuk a mese. Nem szabad figyelmen kívül hagynunk azt sem, milyen hosszú ideig tudnak figyelni, mennyire tudnak olvasni stb.

Az 1–3 éves korúak azokat a történeteket kedvelik, amelyeknek érdekes a

hangzása (nekik olyan könyveket kell választanunk, mint a fentebb már említett Mother Goose.)

A 3–5 év közöttiek kedvelik az egyszerűbb cselekményt, néhol meglepetésekkel tüzdelve. Ezekben a könyvekben rövidek a párbeszéddek, egyszerűek a képek, s cselekmény gyorsan eljut a tetőpontig.

A 6–7–8 évesek már a bonyolultabb cselekményű, hosszabb képeskönyveket kedvelik. A kalandok érdeklik őket. Különösen a hagyományos népmesékhez és a tündérmesékhez vonzódnak. A történeteken keresztül megmozgatják saját belső fantáziájukat és kapcsolatba hozzák a „való” világgal. Ezeket a meséket hallgatva teljes mértékben azonosulnak a szereplőkkel. Ők maguk a királyfiak vagy a királykisasszonyok. A tündérmesék segítségével megérthetik az őket körülvevő világot és önmagukat.

A 9 év felettiek szívesen olvassák más népek népmeséit is. Élvezik a hőskről szóló meséket, a mitoszokat, a legendákat, mondákat.

A még idősebb gyerekek, a 11–13 évesek a szexualitás ébredését élik át. Élvezik a romantikus történeteket, az Ezeregyéjszaka meséit. Ők azok, akik már értékelik a fordulatos cselekményt, a jellemfejlődést, a nyelv szépségét és a jelentést, ami a szavak felszíne mögött húzódik.

Rendkívül változatos az az irodalom, miből választhatunk. Annak megállapítására, hogy egyrészt jó-e az a könyv, amit kezünkben tartunk, másrészt alkalmas-e a felolvasásra, meg kell válaszolnunk néhány kérdést.

– Vizsgáljuk meg először is a szöveg egészét!

Megfelel-e a szókinccse gyermekeink számára? Az ideális az, ha az ismeretlen szavak a szöveg néhány százalékát teszik ki. Óvakodjunk az egyszerűsített, szókinccs szempontjából kontrollált könyvektől. Nézzük meg, hogy a nyelvezete előhívja-e gyermekünk ritmusérzékét. Néhány nyelvi alakzat is fontos lehet. A hasonlat, a metafora megvilágítja a szóban forgó tárgyat vagy személyt, alkalmat ad az összehasonlításra.

– Figyeljük meg működésbe hozza-e a gyermek képzeletét? Mozgósítja-e fantáziáját?

– Közvetít-e olyan értékeket, mint a tisztesség, szépség, találékonyság, bátorság, könyörület? Mindezeknek persze maguktól értetődőnek kell lenniük a történetben, mert a jó mese nem didaktikus.

– Elég szoros tempójú-e a cselekmény ahhoz, hogy megragadja a gyermek érdeklődését? Kerüljük azokat a történeteket, amelyekben túl sok a visszaugrás korábbi eseményekre, túl sok a visszaugrás korábbi eseményekre, túl sok a mellékcselekmény, vagy túl hosszú leírások nehezítik a történet előrehaladását. (A megfelelő hosszúságú leírás azonban megmozgatja a képzeletet!) A jó történet befejezése megoldja a konfliktust, feloldja a feszültséget, s megnyugvást ad a gyerekeknek.

– Nézzük meg tartalmaz-e a könyv hiteles, világos, kerek jellemeket? Látják-e a gyerekek a jellemeket fejlődni a történet során?

– Miután átnéztük a könyvet, nézzük meg még egyszer az illusztrációt. Te remtenek-e jó hangulatot, jó kiegészítői-e a történetnek? Ahogy atlapozzuk a könyvet, nézzük meg, hogyan követi egyik kép a másikat. Hatnak-e érzékszerveinkre, felkeltik-e a hallás, a szaglás, az ízlés és a tapintás érzetét. A képek és a szavak együttese kell, hogy élénk képeket keltsenek életre a gyermek fantáziájá-

ban. Ahogy a gyerekek egyre idősebbek lesznek, a képek részletei is egyre jobban érdeklik őket. A gazdagabb, összetettebb illusztrációk növelik az idősebbek számára a mesék élvezetét. A kisebbek esetében azonban maradjunk meg az egyszerűbb képeknel.

A felolvasás ideje. A mesélés nem lesz emlékezetes, ha a szülő elfoglalt, s mielőbb szeretne túl lenni rajta, illetve ha a gyermeket valami más zavarja a közelben. Válasszunk olyan időpontot, amikor valóban ráérünk. 10–30 percnyi idő elkülönítése az alapja a kielégítő „mese-rituálénak”. Ezáltal ez az idő szinte szakrális és semmi mással nem helyettesíthetővé válik.

Egy állandó időpont elkülönítése elkötelezettség a szülő részéről, hiszen akkor mindennap félre kell tenni egy keveset az idejéből, de minden este 20 perc még az elfoglalt szülők számára is elfogadható mennyiségnek tűnik. Semmilyen tévéprogram nem helyettesítheti a gondoskodó szülők számára az időt, melyet azzal töltenek, hogy osztoznak a felolvasás élményében gyerekeikkel.

A felolvasás előkészítése. Sok felnőtt azt hiszi, hogy a gyerektörténetek olyan egyszerűek, hogy nincs szükség előzetes átolvasásukra. Ramon R. Ross külön hangsúlyozza: soha ne olvassunk fel mesét anélkül, hogy előtte ne olvastuk volna fel magunknak. Ez a szabály leginkább a nagyobb hallgatóság előtti felolvasásra vonatkozik, történjen az akár az iskolában, akár a könyvtárban. Otthon sem hátrány az előzetes felolvasás, de ha erre nincs időnk, vagy lehetőségünk, akkor is nélkülözhetetlen a mesék csendes átolvasása. Sok buktató elkerülhető azzal, ha előzetesen megismerjük az események egymásutániságát, megérezzük az olvasmány hangulatát, szembekerülünk azokkal a szavakkal és fogalmakkal, amik problémát jelenthetnek a gyerekeknek. Szintén el lehet dönteni, hogyan vezessük be a történetet, illetve kövesse-e a felolvasást valamilyen beszélgetés, s ha igen, milyen. Szenteljünk néhány percet annak is, hogy megismerkedjünk a szereplőkkel. Ha átéljük, amit a szereplő érez, akkor tehetjük igazán hitelessé a mesét gyermekeink számára.

A felolvasás szűkebb metodikája. Ha kiválasztottuk a megfelelő könyvet és eljött a mesélés ideje, kezdődhet a varázslat. Szükségünk van azonban néhány „bűvészkellékre”, azaz néhány dologra, amit a felolvasás alatt figyelembe kell vennünk.

Ha a felolvasunk, és alkalom adódik rá, vonjuk be a gyerekeket is, hogy velünk együtt „olvashassanak” egy-egy részt. Így találgathatják, hogy mi következik, pótolhatják a „hiányzó” szavakat stb. A szemkontaktus az olvasó és a hallgató között nélkülözhetetlen. Így kaphatunk pontos képet arról is, milyen hatással van rájuk a mese. Ha látjuk, hogy megijedtek, vagy elszorodtak a mesében történetek miatt, nyugodtan húzódjunk hozzájuk közelebb, simogassuk meg őket. Ha már ismerjük a történetet, nem kell feltétlenül a szöveget szó szerint követnünk a szemünkkel, s így az előbb említett kapcsolat is könnyebben létrejön. Ha valami zavaros, a félreértések tisztázása érdekében nyugodtan tartsunk szünetet és beszéljük meg a dolgokat. Elképzelhető, hogy a gyerekek azért szakítanak félbe minket, hogy kérdezzenek, vagy saját életükből példákat hozzanak fel. Ha mesélés közben úgy vesszük észre, hogy a gyerekek nem figyelnek, elképzelhető, hogy mi választottunk rossz történetet. Néha ezt azzal lehet korrigálni, ha nagyobb meggyőződéssel beszélünk. Ha ez sem használ, legjobb ha a történet hátralévő részét összefoglaljuk, és lassan befejezzük a mesélést. Ezután, vagy legközelebb

más típusú mesét válasszunk. Ha több gyereknek olvasunk fel, úgy ültessük őket, hogy mindenki jól láthassa a képeket és jól hallhassa a történetet. A felolvasás végeztével a hangulat megmarad. Tiszteljük meg a mesét egy-két perc csenddel. Ha úgy érezzük ezután, hogy lehetőség van arra, hogy egybevessük azt, ami a mesében, illetőleg ami a gyerekünk életében történik, akkor beszéljünk. Ugyancsak vonatkoztathatjuk a mesét a mi gyermekkorunkra is, amikor mi félünk, megijedtünk valamitől, stb. Meglátjuk a gyerekek élvezni fogják emlékeinket.

Mindezek mellett néhány beszédtechnikai fogásra is figyelniünk kell a hatásos felolvasás érdekében. Ezeket C. A. Smith a következőkben foglalja össze:

– Vegyük figyelembe beszédünk sebességét. Lassítsuk le, ha valamit ki akarunk hangsúlyozni, vagy ha a cselekmény felgyorsul, mi is felgyorsíthatunk kicsit. Ne felejtjük el, hogy egyes szereplők szintén gyorsabban beszélhetnek a többiekénél.

– Tartsunk hatásszünetet. Ez a történet fordulópontjain egy kis pihenőt engedélyez és megadja annak lehetőségét, hogy eltöprengjünk azon, mi is történik a mesében.

– Variáljuk a hanglejtésünket. Az ellentét néha mulatságos lehet. A hanglejtés változtatása szintén kifejezhet meglepetést, vagy kiemelhet egy kérdést.

– A hangerősséget is használhatjuk kiemelésre. Az erő energiát és szándékot közvetíthet, míg a halk hang nyugalmat és vágyakozást fejezhet ki. A gyerekek természetesen nem várják el tőlünk, hogy színészek legyünk. A lényeg, hogy vigyünk annyi drámát a felolvasásunkba, hogy a mesét valóban életre keltsük.

1988-ban egy kutatás finn és amerikai tanárok felolvasását vizsgálta különböző aspektusból. A „miért olvasnak fel a tanulóknak?” kérdésre érkezett válaszokat érdemes talán összefoglalásként felsorolni: a nyelvi képességek fejlesztésére; az irodalmi érdeklődés felkeltése érdekében; azért, mert a tanulók és/vagy a tanárok élvezik; a képzelet, a gondolkodás fejlődése érdekében; pihentető légkör megteremtésére; koncentráció gyakorlatként; jutalomként; azért, hogy beszélgetés kezdődhessék.

A fenti tanulmányból egyértelműen kiderült, hogy a két vizsgált országban a tanárok rendszeresen olvasnak fel a gyerekeknek, s teszik ezt annak a tudásnak a birtokában, hogy a felolvasás a gyermekek sokirányú fejlődésére milyen hatással lehet. Hangsúlyozni szeretném, hogy Magyarországon a felolvasás jelentőségével sajnos sem a szülők, sem a tanárok nincsenek kellően tisztában. Ezen változtatni kellene, mert az ő kezükben van a gyermekek leendő irodalomszeretete, olvasni tudása és szép beszéde. Épp ezért a felolvasás jelentőségét és módszereit a pedagógusképzés minden szintjén tanítani kellene. Az így képzett óvónők, tanítók, tanárok azután saját munkájuk során gyakorolhatnák a felolvasást és – ami ugyanilyen fontos – tanácsaikkal segíthetnék a szülők otthoni felolvasását is.

Lábady Krisztina